

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۴۰۴، دوره ۸، شماره ۴، صص ۱۰۹۳-۱۰۶۷

ارزیابی پیامدهای ژئوپلیتیکی حضور پناهندگان و تبعات امنیتی آن (مطالعه موردی: مقایسه تطبیقی دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی)

محمد رئوف حیدری فرا^{۱*}، الهام زارعی^۲، بهمن محمدی^۳

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، mohammad.heidari508@gmail.com

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه پیام نور، روانسر، ایران

۳- دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، گروه سنجش از دور و سیستم اطلاعات جغرافیایی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۹

چکیده

مهاجرت و پناهندگی موضوعی جهانی است که تبعات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی برای جامعه مقصد و مهاجران دارد. این پژوهش ورود، خروج و حضور اتباع عراقی و افغانی در استان‌های خراسان رضوی و کرمانشاه را بررسی می‌کند. داده‌ها شامل منابع کتابخانه‌ای و پرسشنامه میدانی از ۲۰ کارشناس و ۲۴۲ شهروند بود. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی با استفاده از استدلال استقرایی و آزمون تی مستقل است. نتایج نشان داد اتباع عراقی عمدتاً در دو دوره وارد ایران شده و پس از بازگشت به کشور خود، جمعیت محدود در کرمانشاه ذوب شده‌اند؛ در حالی که در خراسان رضوی، اتباع افغانی در چهار دوره به‌طور تدریجی وارد شده و در شهرها و مهمان‌شهرها سکونت یافته‌اند. آزمون تی مستقل تفاوت معناداری در تأثیر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی-سیاسی اتباع بین دو استان نشان داد ($p < 0.05$)، به‌طوری که تأثیرات در خراسان رضوی چشمگیرتر است. علل این تفاوت‌ها شامل پایان پناهندگی اتباع عراقی، محدودیت سکونت افغانی‌ها در کرمانشاه و حل شدن جمعیت عراقی در جامعه محلی است.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک - مهاجرت - امنیت - پناهندگی

مقدمه

پدیده پناهندگی و مهاجرت اجباری یکی از مهم‌ترین مسائل جوامع بشری در قرن اخیر است. جابه‌جایی و عبور از مرزهای بین‌المللی به دلایل مختلفی چون بهبود شرایط زندگی یا دوری از ناامنی، پیامدهای گسترده‌ای برای کشورهای مقصد به همراه دارد. حضور پناهندگان به‌ویژه در مناطق مرزی، ابعاد امنیتی، اجتماعی و اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در بسیاری موارد به چالش‌های جدی برای دولت‌های میزبان منجر می‌شود. ایران طی چهار دهه اخیر به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی و هم‌مرزی با دو کشور بحران‌زده افغانستان و عراق، یکی از اصلی‌ترین مقاصد پناهیجویان منطقه بوده است. در این میان، استان‌های مرزی کرمانشاه و خراسان رضوی بیشترین تأثیر را از ورود و استقرار پناهندگان پذیرا شده‌اند.

پناهندگی مفهومی تاریخی دارد و همواره با جغرافیا و امنیت انسانی پیوند خورده است. در یونان باستان، حق پناهیجویی به‌عنوان یک سنت اجتماعی پذیرفته شده بود و نقض آن مجازات‌های سخت در پی داشت (موسی‌زاده و آذریندار، ۱۳۹۷: ۸). با پیدایش مرزهای ملی، این پدیده صورتی نوین یافت و پذیرش پناهندگان منوط به تصمیم دولت‌های میزبان شد. پس از جنگ‌های جهانی و با تأسیس کمیساریای عالی پناهندگان و گذرنامه‌های نانسن، چارچوب حقوقی پناهندگی تثبیت شد (هاتوی و فاستر، ۲۰۱۴: ۹۵). بر اساس تعریف حقوقی، پناهنده فردی است که به دلیل ترس موجه از آزار بر مبنای قومیت، مذهب، ملیت، عضویت اجتماعی یا عقاید سیاسی از کشور خود گریخته و توان یا تمایل بازگشت ندارد (کازرونی، ۱۳۹۴: ۹).

در منطقه خاورمیانه، جنگ‌های داخلی، کشمکش‌های مرزی، ظهور گروه‌های افراطی و بی‌ثباتی سیاسی، زمینه‌ساز مهاجرت‌های اجباری گسترده شده است (رومینا و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰). ایران، با در پیش گرفتن سیاست «درهای باز» پس از انقلاب اسلامی، به چهارمین کشور پناهنده‌پذیر جهان و طولانی‌ترین میزبان پناهندگان بدل شده است. بیش از ۹۰ درصد پناهندگان ایران را اتباع افغانستان و بخش دیگری را عراقی‌ها تشکیل می‌دهند (محمد و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۰). جنگ‌های مکرر افغانستان و ضعف دولت مرکزی میلیون‌ها افغان را به مهاجرت به ایران واداشته است، در حالی که منازعات داخلی عراق، به‌ویژه در مناطق کردنشین، نیز موج‌های گسترده‌ای از آوارگان را به داخل ایران سوق داده است (سعیدی، ۱۳۹۴: ۳۲).

بر اساس آمار رسمی، هم‌اکنون حدود ۷۶۲ هزار پناهنده در ایران حضور دارند که ۷۵۰ هزار نفر آنان افغانستانی و ۱۲ هزار نفر عراقی‌اند. با این حال، برآوردهای میدانی جمعیت کل مهاجران افغانستانی را بیش از ۲٫۶ میلیون نفر گزارش می‌کنند (آژانس پناهندگان سازمان ملل، ۲۰۲۴). بخش عمده این جمعیت را جوانان تشکیل می‌دهند که نیاز فزاینده به اشتغال، آموزش و خدمات بهداشتی را موجب شده‌اند. این حضور گسترده پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و امنیتی متعددی به همراه داشته است؛ از جمله تقابل فرهنگی با جامعه میزبان، فشار بر بازار کار، بروز

نارضایتی‌های عمومی، ارتکاب برخی جرائم، تهدیدات امنیتی، و حتی طرح مطالبات سیاسی مانند نمایندگی در مجلس. افزون بر آن، هزینه‌های اقتصادی، حقوقی و سیاسی سنگینی نیز بر دولت ایران تحمیل شده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی استان‌های کرمانشاه در غرب و خراسان رضوی در شرق، و نقش پررنگ آن‌ها در میزبانی مهاجران، بررسی پیامدهای ژئوپلیتیکی و امنیتی حضور پناهندگان در این مناطق ضرورتی دوچندان دارد. از این رو، پرسش اصلی این پژوهش چنین مطرح می‌شود: پیامدهای ژئوپلیتیکی و امنیتی حضور پناهندگان افغان و عراقی در ایران، به ویژه در دو استان مرزی کرمانشاه و خراسان رضوی، چیست؟

بر همین اساس، اهداف پژوهش عبارت‌اند از:

- بررسی تفاوت‌های مربوط به ورود، اقامت و خروج اتباع افغانستانی و عراقی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی؛
- ارزیابی تبعات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ناشی از حضور این پناهندگان و تحلیل تفاوت‌های آن‌ها در دو استان؛
- تحلیل پیامدهای سیاسی-امنیتی حضور اتباع افغانستانی و عراقی در مناطق مذکور. پرسش‌های تحقیق نیز به ترتیب عبارت‌اند از:
  - چه تفاوتی میان الگوهای ورود، اقامت و خروج اتباع افغانستانی و عراقی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی وجود دارد؟
  - پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حضور پناهندگان در این دو استان چه بوده و چه تمایزی میان دو گروه مشاهده می‌شود؟
  - پیامدهای سیاسی-امنیتی حضور اتباع افغانستانی و عراقی در این مناطق چگونه ارزیابی می‌شود؟ فرضیات تحقیق بدین شرح تدوین شده‌اند:
- میان الگوهای ورود، خروج و اقامت اتباع افغانستانی و عراقی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی تفاوت معناداری وجود ندارد؛
- تبعات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حضور اتباع دو کشور از الگوی مشابهی تبعیت می‌کند؛
- پیامدهای امنیتی-سیاسی حضور اتباع افغانستانی و عراقی در این دو استان تفاوت معناداری با یکدیگر ندارد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی و در زمره تحقیقات کاربردی است که نتایج آن قابلیت بهره‌گیری در عرصه‌های عملی را دارد. روش استنتاج در این تحقیق استقرایی بوده و داده‌ها از طریق دو روش کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده‌اند.

در بخش کتابخانه‌ای، منابعی همچون کتاب‌ها، مقالات علمی-پژوهشی، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های اداری و پایگاه‌های اینترنتی مورد استفاده قرار گرفت که مبنای تدوین فصول اول تا سوم و تحقق هدف نخست تحقیق بوده‌اند. بخش میدانی شامل پرسشنامه‌های محقق‌ساخت (تهیه‌شده با نظارت متخصصان) و بازدیدهای میدانی است که برای فصل چهارم پژوهش به کار رفته‌اند. در نهایت، فصل پنجم حاصل تحلیل عقلانی و تبیینی پژوهشگر از داده‌های گردآوری شده است. برای تحلیل پرسشنامه‌ها نیز از روش آمار استنباطی (آزمون تی جفتی) استفاده گردیده است.

• ابزار تحقیق

برای گردآوری داده‌های میدانی، دو پرسشنامه محقق‌ساخت طراحی شد که با بهره‌گیری از مطالعات پیشین و بومی‌سازی برای منطقه مورد مطالعه تدوین گردید. این پرسشنامه‌ها پس از اعمال اصلاحات لازم با نظارت کارشناسان و متخصصان، به تأیید نهایی رسیدند.

پرسشنامه اول: ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی

این پرسشنامه شامل ۲۶ سؤال در سه محور زیر است:

• بعد اجتماعی: ۱۲ سؤال

• بعد اقتصادی: ۹ سؤال

• بعد فرهنگی: ۵ سؤال

تمام سؤالات بر اساس طیف لیکرت تنظیم شده‌اند.

پرسشنامه دوم: ابعاد امنیتی-سیاسی

این پرسشنامه شامل ۱۱ سؤال است که تبعات امنیتی و سیاسی حضور پناهندگان را بررسی می‌کند و آن نیز بر اساس طیف لیکرت طراحی شده است.

• اعتبار ابزار تحقیق

با توجه به اینکه پرسشنامه‌های پژوهش محقق‌ساخت و بومی‌سازی شده بر مبنای تحقیقات پیشین طراحی شده‌اند و ابزار آماده‌ای برای موضوع وجود نداشت، ارزیابی روایی و پایایی آن‌ها ضروری بود.

- روایی محتوا با بهره‌گیری از روایی لاوشه (CVR) ارزیابی شد.
- پایایی با استفاده از نرم‌افزار SPSS و شاخص آلفای کرونباخ بررسی گردید.

نتایج نشان داد که پرسشنامه‌ها از پایایی و روایی مطلوب برخوردار هستند و اعتبار ابزار تحقیق در سطح قابل قبول تأیید شد.

جدول ۱ ارزیابی اعتبار پرسشنامه‌های تحقیق

پرسشنامه	پایایی	روایی	نتیجه
اثرات اجتماعی-اقتصادی-فرهنگی اتباع	۰٫۸۰۴	۰٫۷۴۸	قابل قبول
اثرات امنیتی-سیاسی اتباع	۰٫۸۲۱	۰٫۸۰۹	قابل قبول

• نمونه تحقیق

با توجه به ماهیت پژوهش که نیازمند نظرسنجی از جامعه هدف است، بخشی از تحقیق به تعیین جامعه آماری و حجم نمونه اختصاص یافته است.

جامعه آماری

- شهروندان استان‌های خراسان رضوی و کرمانشاه
  - کارشناسان مرتبط در حوزه‌های امور اتباع و مهاجرت، امنیتی و انتظامی
- شرایط نمونه‌گیری

- شرط سنی: افراد ≤ 20 سال
  - شرط سکونت: حداقل ۵ سال در منطقه
  - کارشناسان: متخصصان اداره اتباع و امور مهاجرت، کارشناسان انتظامی و امنیتی
  - شهروندان: ساکنین بومی استان‌های خراسان رضوی و کرمانشاه
- نمونه تحقیق ترکیبی از شهروندان بومی و کارشناسان متخصص است تا ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی حضور پناهندگان به‌طور جامع بررسی گردد.

• تعیین حجم نمونه

الف) نمونه کارشناسان

با توجه به تنوع گروه‌های کارشناسی، انتخاب نمونه بر اساس اصل دسترس‌پذیری و تمایل افراد صورت گرفت. در مجموع، ۲۰ نفر از کارشناسان انتخاب شدند:

- استان خراسان رضوی: ۵ نفر از کارشناسان امور اتباع، ۵ نفر از کارشناسان نظامی
- استان کرمانشاه: ۵ نفر از کارشناسان امور اتباع، ۵ نفر از کارشناسان نظامی

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه کارشناسان: اکثر کارشناسان در سن ۳۶-۵۰ سال، دارای مدرک کارشناسی یا کارشناسی ارشد، و اغلب متأهل بوده‌اند.

جدول ۲ ویژگی‌های گروه کارشناسان

وضعیت تاهل		مدرک تحصیلی				شغل		جنسیت		سن		
متاهل	مجرد	دکتری و بالاتر	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کارشناس نظامی	کارشناس اتباع	مرد	زن	بیشتر از ۵۰	۳۰-۴۰	۲۰-۳۰	
۱۸	۲	۱	۸	۱۱	۱۰	۱۰	۱۷	۳	۴	۱۴	۲	

ب) نمونه شهروندان

- جامعه آماری: شهروندان دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه
- روش جمع‌آوری: پرسشنامه الکترونیکی (سامانه پرس‌لاین)
- نمونه نهایی: ۱۰۸ نفر از استان کرمانشاه و ۱۳۴ نفر از استان خراسان رضوی که پرسشنامه‌ها را کامل و بدون سوگیری تکمیل کردند.

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شهروندان: بیشترین پاسخ‌دهندگان در سن ۳۶-۵۰ سال، اکثراً مرد و شاغلان آزاد، با بیشترین تحصیلات دیپلم و کارشناسی و اکثراً متأهل بوده‌اند.

جدول ۳ ویژگی‌های گروه شهروندان

وضعیت تاهل		مدرک تحصیلی						شغل				جنسیت		سن			
متاهل	مجرد	دکتری	کارشناسی ارشد	کارشناسی	دیپلم	لیسانس دار	دانشجوی	تک‌کار	کارمند	آزاد	زن	مرد	بیشتر از ۵۰	۳۰-۴۰	۲۰-۳۰	۱۰-۲۰	
۱۴۲	۱۰۰	۱۱	۴۲	۹۱	۹۸	۳۸	۲۹	۳۸	۵۱	۹۱	۱۴۰	۱۰۲	۴۹	۱۰۲	۹۱	فراوانی	
۵۸/۷	۴/۳	۴/۵	۱۷/۴	۳۷/۶	۴۰/۵	۱/۷	۱۲	۱۵/۷	۲۱/۱	۳۷/۶	۵۷/۹	۴۲/۱	۲۰/۲	۴۲/۱	۳۷/۶	درصد	

ابزار تحلیل داده‌ها

با توجه به اینکه هدف پژوهش مقایسه آثار پناهندگان در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی است، تحلیل داده‌های پرسشنامه با استفاده از روش آماری تی مستقل در نرم‌افزار SPSS انجام شد.

مباحث نظری

• پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی به بررسی ابعاد حضور مهاجران و پناهندگان در ایران و سایر کشورها پرداخته‌اند. تحقیقات نشان می‌دهند که مهاجرت افغان‌ها در ایران تبعات اجتماعی، اقتصادی و امنیتی قابل توجهی دارد؛ از جمله بزه‌کاری (کفاش سیوکی، ۱۴۰۲)، بیکاری، حاشیه‌نشینی و ازدواج‌های غیرقانونی (علی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶)، و تهدیدات امنیتی و سیاسی (ذوالفقاری، ۱۳۹۶؛ آرام، ۱۳۹۵). در سطح بین‌المللی، بحران آوارگان در اروپا تأثیرات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برجسته‌ای داشته است (آزاد، ۱۳۹۷؛ رجبی، ۱۳۹۵). از نظر اقتصادی، حضور مهاجران بر اشتغال و دستمزد بخش ساختمان ایران اثر منفی گذاشته است (عیسی‌زاده و جهانبخش، ۱۳۹۲). با این حال، پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر افغان‌ها تمرکز داشته‌اند و تأثیر حضور اتباع عراقی در ایران، به‌ویژه در استان کرمانشاه، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است و مطالعات تطبیقی میان پیامدهای دو گروه مهاجر محدود است؛ این خلأ پژوهش حاضر را ضروری می‌سازد.

• چارچوب نظری

مفهوم مهاجرت و نظریه‌ها

مهاجرت تحرک جغرافیایی انسان است که به تغییر دائمی یا موقت محل سکونت اشاره دارد و تاریخی‌ترین ابزار سازگاری با محیط و مقابله با دشواری‌ها بوده است (آزاد، ۱۳۹۷؛ زرقانی و احمدی، ۱۳۹۷؛ خدامرادی، ۱۳۹۶). در دوره مدرن، مهاجرت تحت تأثیر تحولات اقتصادی و اجتماعی قرار گرفت و در کشورهای درحال توسعه، به ویژه مهاجرت داخلی از روستاها به شهرها، به چالشی جدی تبدیل شد (آزاد، ۱۳۹۷).

طبقه‌بندی نظریه‌های مهاجرت

- کلاسیک: مهاجرت عقلایی و هدفمند برای زندگی بهتر اقتصادی است (راونشتاین؛ آزاد، ۱۳۹۷). عوامل مبدا، مقصد، عوامل شخصی و اقتصادی نقش دارند (اورت اس. لی؛ مایکل تودارو؛ تقوی، ۱۳۸۷).
- مکتب تضاد: مهاجرت پاسخ ناگهانی به شرایط محیطی است و تأثیرات خانواده، گروه و شبکه‌های اجتماعی مهم‌اند (زنجانی، ۱۳۸۰).
- سیستمی: تحولات بنیادین جامعه و پیامدهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مهاجرت را بررسی می‌کند و محدودیت‌های نظریه‌های کلاسیک و تضاد را جبران می‌کند (آزاد، ۱۳۹۷).

دیدگاه‌های مثبت و بدبینانه

- مثبت: کارکردگرایانه، توسعه‌گرایانه و نوسازی، مهاجرت را عامل تغییر اجتماعی، توسعه اقتصادی و انتقال سرمایه انسانی می‌دانند (ایمان، ۱۳۶۹؛ آزاد، ۱۳۹۷؛ دی‌هس، ۲۰۰۸؛ مفتخری و همکاران، ۱۴۰۰).

- بدبینانه: ساختارگرایی تاریخی و رهیافت تکثرگرا، مهاجران را محصول نابرابری اقتصادی و رفتار خانوادگی برای کاهش ریسک درآمدی می‌دانند (وثوقی و حجتی، ۱۳۹۱).

مفهوم پناهندگی

پناهنده فردی است که به منظور مصون ماندن از تعقیب و آزار، کشور خود را ترک کرده است و تحت حمایت حقوق بین‌الملل قرار دارد (جعفری راد، ۱۴۰۰؛ وزیری و حمیسی، ۱۳۸۷؛ توسلی و پورمراد، ۱۳۹۶). کمیساریای عالی پناهندگان تعریفی گسترده ارائه کرده که شامل پناهندگان معاهده‌ای و غیرمعاهده‌ای است (موسی‌زاده و آذرپندار، ۱۳۹۷). دلایل اصلی پناهندگی شامل ظلم، جنگ، استبداد یا بحران‌های اجتماعی و سیاسی است و نظام حقوق پناهندگی با مقررات ویژه، حیات و حقوق آنان را مورد حفاظت قرار می‌دهد.

ژئوپلیتیک مهاجرت

مهاجرت بین‌المللی علاوه بر توسعه اقتصادی و حقوق بشر، به عنوان ابزار ژئوپلیتیکی عمل می‌کند و می‌تواند بازتاب ناآرامی‌های سیاسی یا مذهبی باشد. ژئوپلیتیک مهاجرت به مطالعه تأثیرات جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بر جریان‌های مهاجرت و تصمیمات جمعیت‌ها می‌پردازد (آزاد، ۱۳۹۷). مسیرهای مهاجرت، به ویژه از مناطق جنگ‌زده مانند سوریه، افغانستان و عراق، اغلب خطرناک و همراه با مشکلات انسانی است.

امنیت

امنیت مفهومی چندبعدی است و شامل رهایی از تهدید و بهره‌گیری از فرصت‌ها می‌شود. امنیت ملی رابطه‌ای نسبی با قدرت دارد و حفظ آن مستلزم مدیریت ریسک و پیشگیری است (دولتی، ۱۳۹۸؛ هاشمی، ۱۳۸۶؛ ویلیامز، ۱۳۹۰؛ سلطانی و همکاران، ۱۳۹۵). امنیت تنها به تمامیت سرزمینی محدود نمی‌شود، بلکه شامل ساختار اجتماعی و سیاسی است و سازمان‌ها نقش مهمی در تضمین آن دارند. امنیت عینی به معنای فقدان تهدید و امنیت ذهنی به معنای فقدان ترس از تهدید است (ادواردای و یزدان‌فام، ۱۳۹۵؛ علیزاده و کاویانی، ۱۳۹۰).

جمع‌بندی

مهاجرت و پناهندگی پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی است که از دیدگاه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی قابل تحلیل است. ژئوپلیتیک مهاجرت و امنیت، چارچوب مفهومی مناسبی برای بررسی پیامدهای حضور مهاجران و پناهندگان در ایران فراهم می‌کند و پژوهش حاضر با تکیه بر این مبانی، خلأ مطالعات تطبیقی میان گروه‌های مهاجر افغان و عراقی در استان‌های مرزی را پر می‌سازد.

تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

- *ارزیابی تفاوت‌های ورود، اقامت و خروج اتباع عراقی و افغانستانی*

پناهندگان عراقی

تحولات کشورهای همجوار همواره بر ایران اثرگذار بوده است و در این میان مهاجرت و پناهندگی اتباع عراقی جایگاه ویژه‌ای دارد. کردستان عراق به دلیل مجاورت جغرافیایی و پیوندهای تاریخی و فرهنگی با ایران، بستر اصلی چند موج مهاجرت جمعیت کرد به ایران بوده است (الماسی، ۱۳۹۵: ۱۵۲).

موج نخست مهاجرت کردها (۱۳۵۳-۱۳۵۴ خورشیدی)

این موج به دنبال شکست توافق ۱۹۷۰ دولت عراق با کردها و شدت گرفتن درگیری‌ها رخ داد. جنایات گسترده دولت بعث و سیاست‌های تعریب، موجب ورود حدود ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار نفر از کردها به ایران شد. آنان عمدتاً در اردوگاه‌هایی در ارومیه، اشنویه، سنندج، کرمانشاه و اهواز اسکان داده شدند (سعیدی، ۱۳۹۴: ۱۴؛ محمدی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۹). بخشی از آنان پس از توافق بغداد-تهران به عراق بازگشتند (سعیدی، ۱۳۹۴).

موج دوم مهاجرت کردها (۱۳۷۰ خورشیدی)

پس از قیام‌های کردستان و سرکوب خونین صدام حسین، جمعیت عظیمی به ایران و ترکیه گریختند. در اوج بحران، تنها در مرزهای ایران بیش از ۱ میلیون و ۷۰ هزار نفر آواره شدند و در اردوگاه‌هایی در بیجار، همدان، کنگاور و قروه اسکان یافتند (گالبریت، ۲۰۰۷: ۱۴؛ عمر عیسی، ۱۳۸۰: ۶۵). با فشارهای بین‌المللی و ایجاد منطقه امن در کردستان عراق، بخش عمده‌ای بازگشتند و در نهایت تنها حدود ۶ هزار نفر در اردوگاه‌های ایران باقی ماندند (مک داول، ۱۳۸۳: ۹۶).

دیگر موج‌های مهاجرت عراقی‌ها

علاوه بر کردها، شیعیان عراق نیز طی دو دوره به ایران پناهنده شدند:

- دهه ۱۹۸۰ همزمان با آغاز جنگ ایران و عراق، عراقی‌های ایرانی‌الاصل و فعالان سیاسی-مذهبی شیعه به ایران رانده شدند.
- انتفاضه شعبانیه ۱۹۹۱: شکست قیام شیعیان در جنوب عراق باعث مهاجرت حدود ۵۰۰ هزار نفر به ایران شد. با گذشت زمان، این جمعیت به‌طور قابل توجهی کاهش یافت و در سال ۲۰۰۲ به ۲۰۶ هزار نفر رسید (الهیاری، ۱۳۸۳: ۳۵).

وضعیت کنونی

در حال حاضر، علاوه بر تعداد اندک پناهندگان باقی‌مانده در اردوگاه‌های استان‌های لرستان، خوزستان، کردستان، کرمانشاه و ارومیه، جمعیتی حدود ۲۰ هزار نفر از اتباع عراقی (اعم از کرد، عرب و آشوری) به‌طور قانونی در ایران زندگی می‌کنند. (<https://iraqyar.com>)

جمع‌بندی

به‌طور کلی، علل اصلی مهاجرت پناهندگان عراقی به ایران جنگ، قتل عام و نسل‌کشی‌های دولت مرکزی عراق بر مبنای تبعیض قومی و مذهبی بوده است. در دو موج عمده (۱۳۵۳ و ۱۳۷۰)، جمعیتی حدود ۱,۲ میلیون نفر وارد ایران شدند که بخش اعظم آنان پس از تثبیت شرایط در عراق یا با هدف مهاجرت به اروپا بازگشتند. در نهایت تنها تعداد محدودی (حدود ۶ هزار نفر) در اردوگاه‌های ایران باقی ماندند (سعیدی، ۱۳۹۶؛ مک داول، ۱۳۸۳).

۵- جدول ۴ بررسی ویژگی‌های مهاجرتی عراقی‌ها به ایران

۶- علت مهاجرت	جمعیت مهاجر	وضعیت مهاجر	انگیزه‌های خروج از ایران
جنگ، قتل عام و نسل‌کشی توسط دولت مرکزی عراق براساس تبعیض دینی و نژادی	در دوره اول ۱۷۰ هزار نفر در دوره دوم ۱۰۷۰۰۰۰ نفر	از دوره اول و دوره دوم به طور کلی ۶ هزار نفر در اردوگاه‌های استان لرستان، خوزستان و کردستان، کرمانشاه و ارومیه باقی مانده‌اند	- زندگی بهتر در اروپا - زندگی بهتر در کردستان عراق پس از استقلال - بدبینی نسبت به دولت تهران - مشکلات قانونی

پناهندگان افغانستانی

مهاجرت و پناهندگی افغان‌ها به ایران سابقه‌ای طولانی دارد که از نیمه دوم قرن نوزدهم آغاز شده و تاکنون ادامه یافته است. این مهاجرت‌ها گاه فصلی و اقتصادی بوده و گاه در نتیجه بی‌ثباتی‌های سیاسی، جنگ، تبعیض قومی و مذهبی رخ داده است (کشاورز و نادرپور، ۱۳۹۸: ۱۲۰؛ فصیحی، ۱۳۹۳: ۴۰). نخستین جابه‌جایی بزرگ افغان‌ها به ایران به دهه ۱۸۵۰ میلادی بازمی‌گردد، زمانی که ۵۰۰ خانوار هزاره در جم و بخزار و حدود ۱۵ هزار خانوار دیگر در تربت جام خراسان مستقر شدند و تا ۹۰ درصد جمعیت محلی را تشکیل دادند (محمودیان، ۱۳۸۶: ۴۸). در اواخر قرن نوزدهم نیز در پی آشوب‌های داخلی افغانستان، بخشی از جمعیت به ایران و بلوچستان پاکستان مهاجرت کرد (مهرابی، ۱۳۹۹: ۶).

دوره‌های مهاجرت افغان‌ها به ایران

مهاجرت پناهندگان افغانستانی به ایران را می‌توان در چهار دوره اصلی دسته‌بندی کرد:

جنگ شوروی افغانستان (۱۹۷۸-۱۹۸۵ میلادی)

اشغال افغانستان توسط ارتش شوروی و نابسامانی‌های ناشی از آن، بزرگ‌ترین موج مهاجرت افغان‌ها به ایران و پاکستان را رقم زد. حدود ۲,۵ میلیون نفر در این دوره به ایران پناهنده شدند که عمدتاً هزاره‌ها، تاجیک‌ها و ترک‌های افغانستانی بودند (گلوی و بهادری، ۱۳۹۱: ۳؛ فصیحی، ۱۳۹۳: ۴۰). پیش از انقلاب اسلامی، ۶۰۰ هزار مهاجر افغان در ایران زندگی می‌کردند (گلوری و فصیحی). پس از انقلاب، سیاست «درهای باز» جمهوری اسلامی ایران، زمینه‌ساز افزایش حضور مهاجران شد.

جنگ داخلی مجاهدین (۱۹۸۹-۱۹۹۵ میلادی)

پس از خروج شوروی، جنگ داخلی میان گروه‌های مجاهدین آغاز شد و موج دوم مهاجرت افغان‌ها به ایران شکل گرفت. این مهاجران عمدتاً از طبقه متوسط و تحصیل کرده بودند و در ایران به‌عنوان «پناهنده» شناخته شدند. در همین دوره، حدود ۱,۴ میلیون افغان از ایران اخراج شدند، اما همچنان ۳۶ درصد جمعیت مهاجر افغانستانی در ایران باقی ماندند (محمودیان، ۱۳۸۶: ۴۸).

ظهور طالبان (۱۹۹۵-۲۰۰۱ میلادی)

قدرت‌گیری طالبان و خشونت‌های گسترده آنان از جمله قتل عام مزار شریف و بامیان، موجب آوارگی گسترده شد. در این دوره بیش از ۲,۷ میلیون افغان در ایران زندگی می‌کردند. (www.iranhr.net) در سال‌های بعد، بخشی از آنان به اجبار اخراج شدند، اما همچنان جمعیت قابل توجهی در ایران ماند. در سال ۱۳۹۰ خورشیدی جمعیت افغان‌های ساکن ایران به ۲,۴ میلیون نفر رسید (جان‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۰۷۵). ناامنی‌های ناشی از حملات داعش و طالبان در سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۷ نیز موج جدیدی از مهاجرت ایجاد کرد و حدود ۵۰۰ هزار نفر به جمعیت افغان‌های ایران افزوده شد (روحانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۷).

ظهور مجدد طالبان (۲۰۲۱ تاکنون)

بازگشت طالبان به قدرت بار دیگر موج مهاجرت افغان‌ها را تشدید کرد. در این دوره بیش از ۹۵ درصد مهاجران خارجی در ایران را افغان‌ها تشکیل می‌دهند (عسکری و صفار، ۱۴۰۱: ۱۳۴). طبق داده‌های مرکز آمار ایران (۱۴۰۲)، از میان ۲ میلیون و ۷۸۸ هزار مهاجر رسمی در کشور، حدود ۲ میلیون و ۷۰۰ هزار نفر افغانستانی بوده‌اند (شعبان و همکاران، ۱۴۰۳: ۶۱). برآوردهای غیررسمی اما از حضور ۵ تا ۷ میلیون افغان در ایران حکایت دارد.

وضعیت اسکان و بازگشت

بخش اعظم مهاجران افغانستانی در ایران در شهرها و روستاها (از جمله استان‌های گلستان، خراسان رضوی، تهران، اصفهان) ساکن‌اند و تنها بخش اندکی در اردوگاه‌ها زندگی می‌کنند، مانند اردوگاه افغانی در طراز ناهید و اردوگاه عسگرآباد و رامین (جام‌جم، ۲۰۱۶). بر اساس آمارها، تنها شمار محدودی از افغان‌ها به کشور خود بازگشته‌اند و بیشتر آنان به دلیل امنیت نسبی، فرصت‌های شغلی و شرایط زندگی بهتر، ایران را ترک نکرده‌اند؛ هرچند برخی نیز با هدف دستیابی به کیفیت بالاتر زندگی راهی اروپا و آمریکا شده‌اند.

جدول ۵ بررسی ویژگی های مهاجرتی افغان ها به ایران

علت مهاجرت	جمعیت مهاجر	وضعیت مهاجر	انگیزه های خروج از ایران
مشکلات اقتصادی جنگ و نا امنی داخلی درگیری های گروهی اسلام گرایی افراطی	دوره اول جنگ شوروی و افغانستان: ۲,۵ میلیون نفر جنگ داخلی: ۱,۴ میلیون ظهور طالبان: ۲,۷ ظهور مجدد طالبان: ۲,۷	از جمعیت مهاجر افغان به ایران تنها تعداد اندکی به افغانستان بازگشتند که آن هم عمدتاً در فاصله بین دوره اول و دوره سوم تا چهارم بوده است. اما آمار دقیقی از خروج این جمعیت وجود ندارد	افغانی های ساکن ایران علاقه ای به خروج از ایران ندارند و علل ماندگاری آنها - امنیت جانی در ایران - دست یابی به مشاغل - وضعیت بهتر زندگی در ایران نسبت به افغانستان اما عده محدودی که از ایران به مقاصد اروپا و امریکا کوچ می کنند به دنبال سطح بالاتری از کیفیت زندگی در آنجا هستند

• ارزیابی تبعات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی

مهاجرت و جابجایی به عنوان یک قانون نانوشته هنگام بروز بحران و نا امنی و یا دست یابی به زندگی بهتر در سراسر دنیا در آمده که هم برای جامعه میزبان و هم برای پناهندگان تبعات زیادی را به همراه دارد. از مهمترین تبعاتی که دامن گیر جوامع میزبان می شود، تاثیرپذیری فرهنگ، اقتصاد و هنجارهای اجتماعی جامعه از گروه پناهندگان و مهاجرین است. در محور دوم پژوهش، تاثیرات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی اتباع عراقی و افغانستانی بر دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی ارزیابی شد. با طراحی و تدوین سوالات در قالب ۲۶ سوال، و دریافت پاسخ نامه های اولیه با تبدیل مقیاس ترتیبی به مقیاس رتبه ای، از آزمون تی مستقل در **spss** استفاده شد.

اثرات اقتصادی اتباع عراقی و افغانی

مقدار آمار نشان می دهد که براساس تست لوین، سطح معنی داری (**sig**) برابر با ۰/۰۰۱ است که این مقدار از ۰/۰۵ کوچکتر است و نشان می دهد واریانس دو متغیر یکسان نیست. نتیجه ادامه جدول براساس آزمون تی نشانگر آن است که مقدار سطح معنی داری برابر ۰/۰۰ می باشد و از ۰/۰۵ کمتر می باشد در نتیجه تفاوت معنی داری میان تاثیرات اقتصادی اتباع در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی وجود دارد. با مقایسه مقدار میانگین نیز مشخص شد، شهروندان استان خراسان رضوی با میانگین ۳/۳۲ به شکل معنی داری (به احتمال ۹۵٪) از حضور اتباع خارجی عراقی و افغانی متاثر شده است و این در حالی است که این مقدار میانگین برای استان کرمانشاه ۱/۱۴ می باشد.

جدول ۶ آزمون تی مستقل تاثیرات اقتصادی اتباع در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه

Group Statistics					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
گروه ها	اثرات اقتصادی				
	خراسان رضوی	۱۷۰۴	۳/۳۲۹۳	۱/۰۷۹۶۰	۰/۳۵۹۸۷
	کرمانشاه	۱۴۱۶	۱/۱۴۶۷	۰/۳۳۸۶۷	۰/۱۱۲۸۹

Independent Samples Test											
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Interval	Confidence of the Difference	
										Lower	Upper
تاثیرات اقتصادی	Equal variances assumed	۱۶/۲۷۴	۰/۰۰۱	۵/۷۸۷	۳۱۱۹	۰/۰۰۰	۲/۱۸۲۶۷	۰/۳۷۷۱۶	۱/۳۸۳۱۲	۲/۹۸۲۲۱	
	Equal variances not assumed			۵/۷۸۷	۹۰۴,۳۶	۰/۰۰۰	۲/۱۸۲۶۷	۰/۳۷۷۱۶	۱/۳۳۷۰۲	۳/۰۲۸۳۱	

استان خراسان رضوی به دلیل جایگاه اقتصادی، مذهبی و امنیتی خود به شدت تحت تأثیر حضور مهاجران خارجی، به ویژه افغان‌ها قرار دارد، به گونه‌ای که سهم قابل توجهی از بازار کار استان را تشکیل می‌دهند (وثوقی و محسنی، ۱۳۹۵: ۸). در مقابل، در استان کرمانشاه تأثیر حضور اتباع خارجی بر بازار کار چندان محسوس نیست؛ چرا که اقامت افغان‌ها در این استان به صورت قانونی ممنوع بوده و تعداد محدودی از آنان در بخش‌های کشاورزی و ساختمانی مشغول هستند و در صورت شناسایی، بازداشت می‌شوند (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۱).

بر اساس طرح آمایش، حدود ۴۰۰ مهاجر و پناهنده مجاز و تعداد مشابهی غیرمجاز در خراسان رضوی ساکن هستند. در مشهد، اتباع افغانی نزدیک به ۱۰ درصد جمعیت را تشکیل داده و سهم مهمی در تأمین نیروی کار دارند. با این حال، استفاده کارفرمایان از نیروی کار غیرمجاز باعث کاهش ارزش و دستمزد کارگران بومی و افزایش توقعات کارفرمایان شده است (فکری باد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۷۴). برآوردها نشان می‌دهد حدود ۷۵ هزار فرصت شغلی در استان به کارگران افغانی اختصاص یافته و در حالی که ۸۰ هزار نفر جویای کار هستند، نرخ بیکاری ۷,۷ درصد گزارش شده است. همچنین بیش از پنج هزار تبعه خارجی در مشاغل غیرمجاز فعالیت دارند.

برای سنجش اثرات اجتماعی حضور اتباع، پرسشنامه‌ای با ۱۲ سؤال در حوزه‌هایی چون مهاجرت، بزهکاری، خشونت خانگی و حاشیه‌نشینی طراحی و نتایج با آزمون تی مستقل تحلیل گردید. یافته‌ها نشان داد تفاوت معناداری در دیدگاه شهروندان دو استان نسبت به پیامدهای اجتماعی حضور مهاجران وجود دارد (جدول ۷).

نتایج جدول حاکی از آن است که مقدار سطح معنی داری در آزمون لون برابر با ۰,۰۰۱ است، فلذا شرط برابری واریانس ها رعایت نشده و واریانس دو گروه با هم متفاوت است. سپس با توجه به شرط عدم برابری واریانس ها، مقدار سطح معنی داری در آزمون تی تست برابر با ۰,۰۰۰ می باشد که نشان دهنده تفاوت معنی دار در مقدار میانگین دیدگاه شهروندان در مورد اثر اجتماعی اتباع بیگانه در دو استان است. هم چنین آماره تی برابر با ۲۰,۰۶۳ می باشد. لذا به احتمال ۹۵٪ تفاوت معنی داری در نگرش شهروندان وجود دارد. مقدار میانگین در دو گروه برای خراسان رضوی ۳,۶۲ و برای کرمانشاه ۱,۰۱ است.

جدول ۷ آزمون تی مستقل تاثیرات اجتماعی اتباع در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه

Group Statistics					
	اثرات اجتماعی	N	Mean	Std. Deviation	Error Mean
گروه ها	خراسان رضوی	۱۲۷۸	۳/۶۲۰۴	۰/۵۵۱۵۵	۰/۱۱۲۵۸
	کرمانشاه	۱۰۶۲	۱/۰۱۳۸	۰/۳۱۷۶۹	۰/۰۶۴۸۵

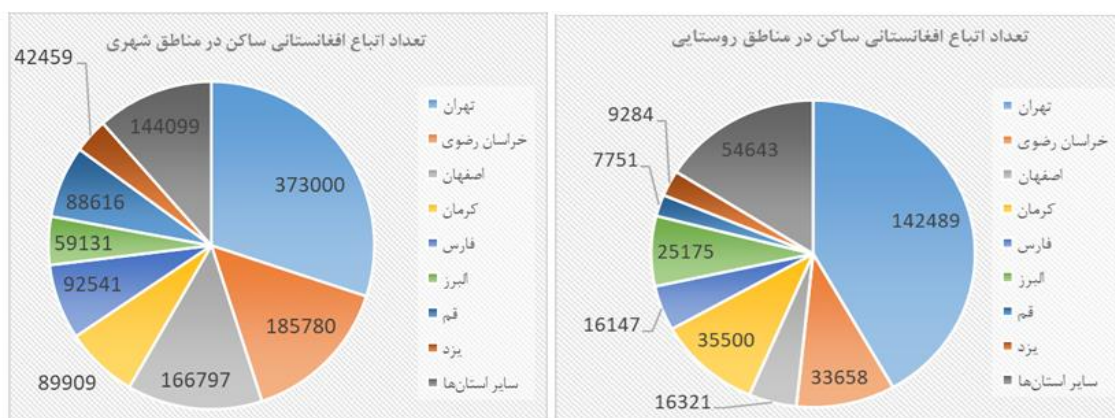
Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower		Upper
تاثیرات اجتماعی اتباع	Equal variances assumed	۱۶/۲۷۴	۰/۰۰۱	۵/۷۸۷	۲۳۳۹	۰/۰۰۰	۲/۱۸۲۶۷	۰/۳۷۷۱۶	۱/۳۸۳۱۲	۲/۹۸۲۲۱
	Equal variances not assumed			۵/۷۸۷	۹۳۳/۳۱	۰/۰۰۰	۲/۱۸۲۶۷	۰/۳۷۷۱۶	۱/۳۳۷۰۲	۳/۰۲۸۳۱

حضور طولانی مدت اتباع خارجی، به ویژه افغانها، در ایران پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و امنیتی قابل توجهی ایجاد کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که شهروندان خراسان رضوی حضور مهاجران را دارای اثرات اجتماعی معنادار می‌دانند، در حالی که شهروندان کرمانشاه این اثرات را کم‌اهمیت‌تر ارزیابی کرده‌اند (مقصودی، ۱۴۰۱: ۱۰۸).

برآوردها حاکی از آن است که افغانها بین ۴ تا ۱۰ درصد جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند. محدودیت‌های قانونی سبب شده بخش بزرگی از آنان به بازار کار غیررسمی، به ویژه در حوزه ساخت‌وساز، روی آورند، بدون آنکه از حقوق اجتماعی و شغلی کافی برخوردار باشند (عادل‌خان، ۲۰۰۷: ۱۴۵). فشارهای اقتصادی و فقدان مدارک اقامتی مهاجران را به فعالیت‌های غیرقانونی نظیر کارگاه‌های زیرزمینی، کشاورزی غیررسمی و در برخی موارد ارتکاب

جرایم، به ویژه جرایم خشن، سوق داده است؛ به گونه‌ای که در سال ۱۴۰۱ حدود ۱۰۰ مورد قتل توسط اتباع خارجی ثبت شد که بخش عمده آن به افغان‌ها نسبت داده شد (شیربیگی، ۱۳۹۸: ۸۹؛ خبرگزاری شهر خبر، ۱۴۰۲). یکی از روندهای مهم در مهاجرت افغان‌ها «شهری شدن» است. الزیوسکا سه عامل اصلی این روند را دسترسی به خدمات شهری، وجود فرصت‌های شغلی و امکان ناشناس ماندن در شهرهای بزرگ می‌داند (الزیوسکا، بی تا). تمرکز جمعیت مهاجر در شهرها پیامدهای متعددی به همراه داشته که از جمله آن‌ها شکل‌گیری محلات مهاجرنشین و حاشیه‌نشینی است. بر اساس آمار، حدود ۷۸٫۵ درصد مهاجران افغان در ایران شهرنشین شده‌اند و بیشتر آنان به حاشیه شهرهای بزرگ روی آورده‌اند. نمونه بارز این وضعیت در محله گلشهر مشهد مشاهده می‌شود که به دلیل تراکم جمعیت افغان‌ها به «کابل ایران» شهرت یافته است (عبدالمجید، ۲۰۲۱: ۱۹). حتی برخی نواحی روستایی نیز به محل سکونت افغان‌ها تبدیل شده‌اند.

این شرایط نشان می‌دهد که مهاجرت افغان‌ها علاوه بر تأثیر بر ساختار اجتماعی و فرهنگی شهرها، موجب شکل‌گیری چالش‌های جدید امنیتی و اجتماعی در جامعه میزبان شده است (شکل ۱).

شکل ۱ تعداد اتباع افغانستانی ساکن در نواحی شهری و روستایی براساس استان‌ها (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) از دیگر مشکلاتی که حضور گسترده مهاجران و اتباع افغانی در خراسان رضوی ایجاد کرده مربوط به مشاغل کاذب در این شهر است.

از آنجا که در استان‌های خراسان رضوی و تهران مهاجرین بیشتری وجود دارند (جدول ۸)، بسیاری از مشاغل اعم از مجاز و غیر مجاز و کاذب در اختیار مهاجرین افغانی است. براساس آمارها پنج میلیون شغل در ایران در دست افغان‌ها و دیگر اتباع بیگانه می‌باشد. (خبرگزاری تابناک، ۱۴۰۲).

جدول ۸ جمعیت تقریبی اتباع افغانستانی در ایران براساس سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۵)

ردیف	نام استان	درصد مهاجر	آخرین سرشماری
۱	اصفهان	۱۱	۱۸۳۱۲۴
۲	البرز	۵	۸۴۳۲۱
۳	تهران	۳۳	۵۱۵۵۶۷
۴	خراسان رضوی	۱۴	۲۱۹۴۴۲
۵	کرمان	۸	۱۲۵۴۱۱
۶	فارس	۷	۱۰۹۲۴۷
۷	قم	۶	۹۶۶۹۷
۸	یزد	۳	۵۱۷۴۳
۹	سایر	۱۳	۱۹۸۷۵۷
مجموع	-	۱۰۰	۱۵۸۳۹۷۹

(صالح موسوی و کشاورز شکری، ۱۴۰۳)

محور سوم مطالعاتی در این بخش مربوط به اثرات فرهنگی اتباع افغانی و عراقی بر دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی است. برای ارزیابی این هدف ۵ سوال در پرسشنامه در نظر گرفته شد که براساس آزمون تی مستقل در **spss** ارزیابی شد (جدول ۹).

نتایج آزمون تی مستقل براساس مقادیر جدول نشان دهنده آن است که سطح معنی داری در آزمون لون برای برابری واریانس ها مساوی با $0,006$ می باشد که کمتر از $0,05$ است. لذا شرط برابری واریانس ها پذیرفته نیست. در نتیجه مقدار **sig** در آزمون تی تست $0,00$ می باشد. این موضوع بیانگر آن است که تفاوت معنی داری بین میانگین تاثیرات فرهنگی اتباع بیگانه بر دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی وجود دارد. با مراجعه به مقدار میانگین ها مشخص شد میانگین تاثیرات فرهنگی برای استان خراسان رضوی برابر با $2,80$ است و این در حالی است که میانگین تاثیرات فرهنگی اتباع در استان کرمانشاه $0,57$ می باشد. این موضوع نشان می دهد اثرات فرهنگی اتباع در استان خراسان رضوی بیشتر بوده است.

جدول ۹ آزمون تی مستقل تاثیرات فرهنگی اتباع در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه

Group Statistics					
اثرات فرهنگی		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
گروه ها	خراسان	۷۱۰	۲/۸۰۹۰	۰/۸۵۲۱۸	۰/۲۶۹۴۸
	رضوی				
	کرمانشاه				
		۵۹۰	۰/۵۷۵۰	۰/۳۱۹۱۰	۰/۱۰۰۹۰

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
تاثیرات فرهنگی	Equal variances assumed	۹/۸۶۸	۰/۰۰۶	۷/۷۶۴	۱۲۹۹	۰/۰۰۰	۲/۲۳۴۰۰	۰/۲۸۷۷۶	۱/۶۲۹۴۵	۲/۸۳۸۵۵
	Equal variances not assumed			۷/۷۶۴	۵۶۱/۵۶۳	۰/۰۰۰	۲/۲۳۴۰۰	۰/۲۸۷۷۶	۱/۶۰۳۸۴	۲/۸۶۴۱۶

استان خراسان رضوی به دلیل موقعیت مذهبی و گردشگری، علاوه بر پذیرش زائران، با موج مهاجرت افغان‌ها برای سکونت دائمی مواجه است. تداوم حضور آنان موجب شکل‌گیری تبعیض‌های فرهنگی و پدیده جدایی‌گزینی فضایی در محلاتی همچون گلشهر و کوی صادقیه شده است. این وضعیت با حفظ هویت گروهی مهاجران، به بازتولید خرده‌فرهنگ‌های افغانی و تفاوت‌های بارز در پوشش، لهجه، رسوم ازدواج و حتی برخی تبعیض‌های مذهبی و نژادی منجر گردیده است (اخلاقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰-۱۵).

در مقابل، حضور اتباع عراقی در استان کرمانشاه چنین پیامدهایی نداشته است. دلایل این امر شامل توقف مهاجرت عراقی‌ها طی دو دهه اخیر و جمعیت اندک آنان (حدود ۱۳۰۰ نفر)، نزدیکی فرهنگی و زبانی با مردم منطقه، توزیع دولتی برای جلوگیری از تمرکز جمعیتی، و همچنین نرخ بالای بیکاری در استان کرمانشاه (۱۲,۶٪) در مقایسه با خراسان رضوی (۵,۱٪) است.

بنابراین، اثرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مهاجران افغان در خراسان رضوی به مراتب محسوس‌تر از پیامدهای حضور اتباع عراقی در کرمانشاه است؛ به گونه‌ای که حضور طولانی و مستمر افغان‌ها تغییرات چشمگیری در برخی محلات شهری خراسان رضوی ایجاد کرده و موضوع پناهندگی آنان همچنان یکی از مسائل محوری و روزمره استان محسوب می‌شود.

• **ارزیابی تبعات سیاسی-امنیتی**

مهاجرت در جهان امروز به یک مسئله جهانی تبدیل شده و ورود اتباع خارجی به کشور میزبان، علاوه بر تبعات اقتصادی و اجتماعی، اثرات قابل توجه سیاسی و امنیتی نیز دارد. امنیت سیاسی به ثبات سازمانی دولت‌ها، سیستم‌های حکومتی و ایدئولوژی‌های مشروعیت‌بخش اشاره دارد و تهدیدات سیاسی می‌توانند ثبات و امنیت ملی کشور را به خطر بیندازند. با وجود برخی اثرات مثبت یا منفی مهاجرت بین‌المللی، رابطه مهاجرت و امنیت ملی در بسیاری موارد متناقض و پیچیده ارزیابی می‌شود (مولوی و کشاورز شکری، ۱۴۰۳: ۳۱).

به منظور ارزیابی تبعات امنیتی- سیاسی حضور اتباع بر سطوح امنیتی و سیاسی در دو استان، از پرسشنامه ای با ۱۱ سوال استفاده شد که پس از تصحیح در میان نمونه آماری توزیع شد (جدول ۱۰). نتایج آزمون حاکی از آن است، مقدار سطح معنی داری در آزمون لوون برابر با ۰,۰۶۸ است که از ۰,۰۵ بیشتر است لذا فرض برابری واریانس ها رعایت شده و در نتیجه مقدار سطح معنی داری در آزمون تی تست برابر با ۰,۰۰۰ است که از ۰,۰۵ بیشتر است. نهایتاً این بدان معناست که به احتمال ۹۵٪ تفاوت معنی داری در میزان تاثیرگذاری سیاسی- امنیتی اتباع بیگانه در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی وجود دارد. مقدار میانگین ها نشان داد که تبعات امنیتی- سیاسی اتباع بیگانه در استان خراسان رضوی برابر با ۳,۲۰ است و این در حالی است که مقدار میانگین در استان کرمانشاه ۱,۱۸ می باشد.

جدول ۱۰ آزمون تی مستقل تاثیرات امنیتی- سیاسی اتباع بیگانه در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه

Group Statistics					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
گروه ها	خراسان	۱۵۶۲	۳/۲۰۳۶	۰/۷۰۵۷۳	۰/۱۵۰۴۶
	رضوی				
	کرمانشاه	۱۲۹۸	۱/۱۸۸۶	۰/۵۶۶۶۷	۰/۱۲۰۸۱

Independent Samples Test										
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower		Upper
اثرات امنیتی سیاسی	Equal variances assumed	۰/۲۶۷	۰/۶۰۸	۱۰/۴۴۲	۲۸۵۹	۰/۰۰۰	۲/۰۱۵۰۰	۰/۱۹۲۹۶	۱/۶۲۵۵۸	۲/۴۰۴۴۲
	Equal variances not assumed			۱۰/۴۴۲	۴۰/۱۲۸	۰/۰۰۰	۲/۰۱۵۰۰	۰/۱۹۲۹۶	۱/۶۲۵۰۴	۲/۴۰۴۹۶

مهاجرت افغان‌ها به ایران - چه به صورت قانونی و چه غیرقانونی - همواره چالش‌هایی در مدیریت و کنترل مرزها ایجاد کرده و می‌تواند منبعی از تنش‌های سیاسی و امنیتی میان افغانستان و ایران باشد (عزیزی، ۱۳۹۷: ۱۷۹). از منظر امنیت سیاسی، مهاجران در برخی موارد از قلمرو کشور میزبان برای فعالیت‌های مسلحانه بهره می‌برند و این امر حاکمیت ملی را در معرض تهدید قرار می‌دهد (موسوی صالح و کشاورز شکری، ۱۴۰۳: ۴۵). پس از تسلط طالبان بر افغانستان (۲۰۲۱)، روند مهاجرت به ایران شدت گرفت؛ به طوری که براساس

آمار کمیساریا، بیش از ۸۲ درصد تردها غیرقانونی بوده و حدود ۱,۲۴ میلیون افغان در مناطق شهری و ۳۴۰ هزار نفر در مناطق روستایی ایران سکونت دارند (شیرینی، ۱۳۹۸: ۴۸).

مطالعات نشان می‌دهد مهاجرت‌های غیرقانونی در سه محور اصلی تهدیدات امنیتی را برای ایران افزایش داده است:

- نفوذپذیری مرزها: ورود غیرمجاز مهاجران با قاچاق مواد مخدر، فعالیت باندهای مافیایی، جاسوسی، تغییر ترکیب قومی-مذهبی و تهدید منابع طبیعی همراه بوده و ضریب امنیت ملی را کاهش می‌دهد (صفاری‌راد، ۱۳۹۰: ۵۰؛ مک‌داویل، ۱۳۸۴: ۵؛ حاتمی، ۱۴۰۰: ۱۳). تولید بیش از ۸۰٪ تریاک جهان در افغانستان و حضور گروه‌های تروریستی در مناطق مرزی، آسیب‌پذیری مرزهای ایران را دوچندان کرده است (عارفی مسکونی، ۱۳۹۸: ۱۱۴؛ برزگر و میرساردو، ۱۳۹۰: ۲۴۳).

- قاچاق مواد مخدر: افغانستان به‌عنوان بزرگ‌ترین تولیدکننده مواد مخدر جهان، بار امنیتی سنگینی بر ایران تحمیل می‌کند. مرز خراسان رضوی، به‌ویژه گذرگاه تایباد، به یکی از کانون‌های اصلی ورود مواد مخدر بدل شده است (محمدی، ۱۳۹۶: ۴۳؛ بخشی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۳۴). ورود غیرقانونی پناهجویان اغلب با قاچاق انسان، مواد مخدر و فعالیت‌های تروریستی گره خورده است (بهزادی، ۱۴۰۰: ۹۸؛ حاتمی، ۱۴۰۰: ۱۳).

- گسترش تروریسم و ایدئولوژی‌های افراطی: هم‌زمان با قدرت‌گیری طالبان، احتمال ورود مهاجران با اهداف تروریستی افزایش یافته است. اختلافات ایدئولوژیک میان مهاجران و جامعه میزبان، یکی از عوامل بالقوه در بروز حملات تروریستی محسوب می‌شود (ویسی، ۱۳۹۵: ۱۷۹). علاوه بر این، تبعیض‌های اجتماعی علیه افغان‌ها به ابزاری برای رسانه‌ها و نهادهای مخالف ایران در عرصه بین‌المللی تبدیل شده است (صادقی، ۱۳۸۶: ۱۵؛ صابر دوست، ۱۳۹۴: ۲۵).

به‌طور کلی، حضور طولانی‌مدت و بعضاً غیرقانونی پناهندگان افغان، با ایجاد تغییرات جمعیتی، محدودیت در دسترسی به خدمات اجتماعی، و زمینه‌سازی برای فعالیت‌های قاچاق و تروریستی، چالش‌های امنیتی و سیاسی متعددی را برای ایران به همراه داشته است (اقتصاد، ۱۴۰۰: ۲۴؛ موسوی صالح و کشاورز شکری، ۱۴۰۳: ۳۸).

• ارزیابی فرضیات پژوهش

برای این تحقیق در مجموع سه فرضیه در نظر گرفته شده است

فرضیه اول: میان ورود، اقامت و خروج اتباع افغانی و عراقی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی تفاوت وجود ندارد.

برای ارزیابی این فرضیه، از روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و فیش‌برداری استفاده شد و داده‌ها با رویکرد استقرایی تحلیل گردید. نتایج نشان داد که در علت‌های اصلی مهاجرت، شباهت‌هایی میان افغان‌ها و عراقی‌ها وجود دارد؛ زیرا هر

دو گروه در ابتدا به دلایل امنیتی و رهایی از مرگ به ایران پناه آوردند (کریمی، ۱۳۹۸). با این حال، تفاوت‌های معناداری نیز در الگو و تداوم مهاجرت مشاهده می‌شود.

مهاجرت عراقی‌ها به ایران عمدتاً در دو مقطع زمانی (۱۳۵۳-۱۳۷۰) رخ داد و اغلب به صورت ناگهانی و انبوه بود. آنان ابتدا در اردوگاه‌های استان‌های غربی و سپس در مناطق مرکزی اسکان داده شدند. بخش بزرگی از این جمعیت به عراق بازگشتند یا به کشورهای اروپایی پناهنده شدند و امروز تنها تعداد اندکی (حدود شش هزار نفر) در کمپ‌ها یا در جامعه ایران ساکن هستند (سازمان ملل، ۲۰۱۰). از سال ۲۰۰۳ به بعد، حتی بحران داعش نیز موج جدیدی از مهاجرت عراقی‌ها به ایران ایجاد نکرد.

در مقابل، مهاجرت افغان‌ها روندی مستمر و چندمرحله‌ای در سه دهه اخیر داشته است. انگیزه‌های اصلی آنان علاوه بر ناامنی، مشکلات اقتصادی، فقر و گریز از اسلام‌گرایی افراطی بوده است (احمدی، ۱۴۰۰). برخلاف عراقی‌ها، افغان‌ها تمایلی به بازگشت به موطن خود ندارند؛ زیرا شرایط سیاسی، اقتصادی و مدنی در افغانستان همچنان بحرانی است. اکنون حدود ۲٫۷ میلیون نفر به طور رسمی و بین ۸ تا ۱۰ میلیون نفر به طور غیررسمی در ایران زندگی می‌کنند. نکته مهم اینکه بیشتر افغان‌ها نه در کمپ، بلکه در شهرها و مهمانشهرها ساکن شده و بخشی از جامعه میزبان را تشکیل داده‌اند. تداوم این روند، نرخ بالای زاد و ولد و مهاجرت غیرقانونی، بر دشواری برآورد دقیق جمعیت آنان افزوده است.

بنابراین فرضیه تحقیق مبنی بر عدم تفاوت میان مهاجرت افغان‌ها و عراقی‌ها رد می‌شود و مشخص گردید که الگو و پیامدهای مهاجرت این دو گروه به ایران به‌طور بنیادین متفاوت است.

فرضیه دوم: تبعات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اتباع عراقی و افغانی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی با هم تفاوتی معنادار ندارد.

برای آزمون این فرضیه، پرسشنامه‌ای شامل ۲۶ سؤال در سه محور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طراحی و پس از تأیید روایی محتوایی، میان ۲۶۲ کارشناس و شهروند در دو استان توزیع شد. داده‌ها با استفاده از آزمون آماری تی مستقل برای دو نمونه تحلیل گردید.

یافته‌ها نشان داد که میان اثرات حضور اتباع بیگانه در دو استان تفاوت معناداری وجود دارد. مقایسه میانگین‌ها بیانگر آن است که در محور اقتصادی میانگین اثرات در خراسان رضوی ۳.۳۲ و در کرمانشاه ۱.۱۴ بوده است. در محور اجتماعی، میانگین خراسان رضوی ۳.۶۲ و کرمانشاه ۱.۰۱ محاسبه شد و در محور فرهنگی نیز میانگین خراسان رضوی ۲.۸ در برابر ۰.۵۷ برای کرمانشاه قرار دارد.

بر این اساس، استان خراسان رضوی به‌طور قابل‌توجهی از حضور اتباع، به‌ویژه مهاجران افغانی، در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی متأثر شده است (رضوی، ۱۴۰۰). بنابراین، فرضیه تحقیق مبنی بر عدم تفاوت میان دو استان رد می‌شود.

فرضیه سوم: تبعات سیاسی - امنیتی اتباع عراقی و افغانی در دو استان کرمانشاه و خراسان رضوی با هم تفاوت ندارد.

برای ارزیابی تبعات سیاسی - امنیتی حضور اتباع خارجی در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه با طراحی مجموعاً ۱۱ سوال با محوریت مذکور، پس از تایید کارشناسان میان جامعه ۲۶۲ نفری از شهروندان و کارشناسان توزیع شد. نتایج آزمون تی مستقل بیانگر آن است که براساس سطح معنی داری ۰,۰۰۰، تفاوت معنی داری میان تاثیرات سیاسی - امنیتی اتباع بیگانه در دو استان وجود دارد و با مراجعه به مقدار میانگین ها نیز مشخص شد که مقدار میانگین برای استان خراسان رضوی ۳,۰۲ بوده و برای استان کرمانشاه ۱,۱۸ می باشد. در نتیجه استان خراسان رضوی تاثیرات عمیقتری از نظر امنیتی - سیاسی از حضور اتباع پذیرفته است. این آثار بیشتر در گسترش خطر پشوتیسم، گسترش تروریسم و شکل گیری ایدئولوژی متفاوت، نفوذپذیری مرزها، قاچاق مواد مخد نمود پیدا کرده است. فرضیه رد شد.

نتیجه گیری و پیشنهادات

جابجایی جمعیت انسانی از دیرباز همواره با بروز پدیده های طبیعی، بحران های انسانی و مسائل سیاسی همراه بوده است. منطقه خاورمیانه به دلیل منابع طبیعی و تنوع قومی - دینی همواره درگیر بحران ها و مهاجرت های گسترده بوده است. ایران به عنوان کشوری با امنیت نسبی و موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه، مقصد قابل توجهی برای مهاجران افغانستانی و عراقی بوده است.

در این پژوهش تفاوت های مهاجرتی و تبعات حضور اتباع افغانی و عراقی در ایران، به ویژه در دو استان خراسان رضوی و کرمانشاه، مورد بررسی قرار گرفت. یافته ها نشان دادند:

ویژگی های مهاجرتی:

- مهاجران عراقی عمدتاً طی دو دوره محدود و به دلایل امنیتی به ایران آمدند و بخش عمده ای به وطن خود بازگشتند یا به اروپا مهاجرت کردند. جمعیت اندکی در ایران باقی مانده و در مرکز کشور مستقر شدند (سعدی، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۴).
- مهاجران افغان طی سه دهه اخیر به صورت مستمر و میلیونی به ایران وارد شده اند. براساس آمار غیررسمی، بین ۸ تا ۱۰ میلیون نفر در ایران ساکن هستند، عمدتاً در شهرها و مهمانشهرها، با نرخ بالای زاد و ولد و بدون انگیزه بازگشت به افغانستان (مهرابی، ۱۳۹۹؛ جانزاده، ۱۳۹۹؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۸).

تبعات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی:

- حضور اتباع افغان در خراسان رضوی به طور معناداری موجب تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شده و حتی ساختار شهری و روستایی استان را تحت تأثیر قرار داده است.

○ در کرمانشاه اثرات مشابهی مشاهده نشد که علت آن جمعیت محدود پناهندگان عراقی، بازگشت آنها به وطن و نبود جذابیت اقتصادی استان است (حاتمی، ۱۳۹۹؛ کشاورزقاسمی و نادرپور، ۱۳۹۸).

تبغات سیاسی-امنیتی:

○ خراسان رضوی از نظر سیاسی-امنیتی به طور قابل توجهی متاثر از حضور اتباع افغان بوده است. مهم ترین اثرات شامل گسترش پشوتیسم، افزایش تروریسم، قاچاق مواد مخدر و نفوذپذیری مرزها است (صالح موسوی و کشاورز شکری، ۱۴۰۳؛ ذوالفقاری و مرادی، ۱۳۹۷).

○ کرمانشاه تاثیرات امنیتی-سیاسی قابل توجهی از حضور اتباع نپذیرفته است.

پیشنهادات پژوهشی و عملی

پیشنهادات نظری و پژوهشی:

- تحقیقات آینده می توانند اثرات روانشناختی، انگیزشی، سیاسی و امنیتی مهاجران را نیز بررسی کنند.
- ارزیابی های آینده باید جنبه های بیشتری از حضور اتباع بیگانه، به ویژه عراقی ها، و اثرات مثبت مهاجرت را در بر بگیرند.
- استفاده از نمونه های بزرگ تر و داده های واقعی می تواند نتایج دقیق تری ارائه دهد.
- پیشنهادات عملی برای مدیریت حضور اتباع افغان:
- کنترل و پایش مرزها و اعمال قوانین سخت گیرانه برای کاهش ورود غیرقانونی.
- محدودسازی فعالیت های اقتصادی و اجتماعی افغان ها برای کاهش تمایل به اقامت طولانی مدت.
- کنترل نرخ زاد و ولد از طریق آموزش، بهداشت و برنامه های درمانی.
- کاهش ارائه خدمات عمومی و یارانه ها به اتباع غیرقانونی.
- افزایش آگاهی عمومی درباره گزارش اتباع غیرقانونی در مشاغل و فعالیت های غیرمجاز.
- اجرای مجازات های سختگیرانه برای اتباع خارجی مرتکب جرم.
- آموزش مناسب در مدارس برای تعادل در زاد و ولد و رفتارهای اجتماعی.
- تقویت سیاست های جلوگیری از مهاجرت افغان ها به استان هایی با شرایط اقتصادی نامطلوب مانند کرمانشاه.

منابع

- اخلاقی، آمنه، یوسفی، علی، صدیق اورعی، غلامرضا، ۱۳۹۳؛ دلایل جدایی‌گزینی مهاجرین افغانستانی در محله گلشهر مشهد، دومین کنفرانس جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی.
- ادواری، کوثر، یزدان فام، مجید، ۱۳۸۷؛ مطالعات راهبردی، شماره ۲۹، فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، سال ۵، شماره ۱، ص ۱۷-۱.
- ایمان، محمد تقی، ۱۳۶۹؛ مهاجرت در کشورهای جهان سوم، نظریات تحقیقات و واره‌پارچوب، نشریه زبان و ادبیات، دانشگاه کرمان.
- آرام، یدالله؛ ۱۳۹۵؛ تحلیل الگوهای مهاجرت در مناطق مرزی با تاکید بر امنیت و آمایش سرزمین (مطالعه موردی: شهرستان بانه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ۲۰۶ص.
- آزاد، مصطفی؛ ۱۳۹۷؛ بحران آوارگان در اروپا و تبعات سیاسی-اقتصادی و امنیتی آن بر قاره سبز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور، مرکز تهران غرب، ص ۸۵.
- بخشی، احمد، ۱۳۹۲؛ بررسی علل و جودی قاچاق کالا، سوخت و مداد مخدر در بین ایران و افغانستان و تاثیر آن بر امنیت خراسان جنوبی، همایش ملی خراسان جنوبی، نظم و امنیت، دانشگاه بیرجند.
- بهزادی، فهیمه، ۱۴۰۰؛ تبعات قدرت یابی طالبان بر امنیت اقتصادی ایران
<https://imobs.ir/publication/show>.
- بیگ‌زاده، ابراهیم، ۱۳۹۱؛ حقوق سازمانهای بین‌المللی، چاپ ۲، انتشارات مجد.
- تقوی، نعمت‌الله، ۱۳۸۷؛ مهاجرت‌های روستا شهری، انتشارات سمت.
- توسلی، منوچهر، پورمراد، روئیا؛ ۱۳۹۶؛ اصل وحدت تابعیت زوجین در حقوق ایران، بریتانیا و کنوانسیون‌های بین‌المللی، حقوق خصوصی، دوره ۶، شماره ۲۰، صص ۳۳-۹.
- جعفری‌راد، خداداد، ۱۴۰۰، حقوق پناهندگان در اسناد بین‌المللی، فصلنامه بین‌المللی قانون‌یار، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۶۶۳-۶۴۵.
- حاتمی، محمد رضا، ۱۴۰۰؛ سیاست‌گذاری مطلوب مهاجرت و حضور مهاجرین افغان در جمهوری اسلامی ایران؛ پژوهش‌های جهام اسلامف سال ۱۱، شماره ۱، صص ۱۷-۱.
- خبرگزاری تابناک، ۱۴۰۲؛ ۵ میلیون شغل در دست افغان‌ها و دیگر اتباع.
- خدامرادی، حسام، ۱۳۹۶؛ بررسی جریان‌های مهاجرت داخلی و نرخ خالص مهاجرت طی سالهای ۱۳۹۵-۱۳۵۵، فصلنامه آمار، شماره ۲۷؛ صص ۱۶-۱۲.
- دولتی، رضا؛ ۱۳۹۸؛ نقش ژئوپلیتیک ایران بر امنیت بین‌المللی، پایانه‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- ذوالفقاری، حسین، ۱۳۹۶؛ تاثیر مهاجرت غیرقانونی بر امنیت مرزها (مطالعه موردی: مرزهای جنوب شرق کشور)، پژوهش نامه مطالعات مرزی، سال ۵، شماره ۳، صص ۱۶۵-۱۲۷.
- ذوالفقاری، حسین، مرادی، عزیز مراد؛ ۱۳۹۷؛ تدوین و ارائه راهبردیهای کنترل ژئوپلیتیک مهاجرت غیر قانونی در مناطق مرزی شرق کشور با تاکید بر نظم و امنیت، فصلنامه امنیت ملی، سال ۸، شماره ۳۰، صص ۱۸۱-۱۵۱.
- روحانی، سمیرا، ذاکریان، مهدی، عبدالله زاده، محمد علی؛ ۱۴۰۲؛ بررسی نقش تقسیم مسئولیت در پذیرش پناه جویان افغان در ایران با تاکید بر حقوق بشر اسلامی (۱۳۷۵-۱۴۰۲)، مطالعات حقوق بشر اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۲۹-۷.
- رومینا، ابراهیم، علوی، زهرا، حافظنیا، محدرضا، ۱۳۹۹؛ بازتاب های سیاسی مهاجرت های بین المللی از خاورمیانه به اروپا، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۱۶، شماره ۳، صص ۵۱-۲۹.
- زرقانی، هادی، احمدی، ابراهیم، ۱۳۹۷؛ تحلیل پیامدهای منطقه ای و جهانی بحران ژئوپلیتیک سوریه با تاکید بر بحران آوارگان فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال ۱۶؛ شماره ۵۷؛ صص ۱۳۲-۱۱۵.
- زنجانی، حبیب الله، ۱۳۸۰؛ تحلیل جمعیت شناسی، تهران، انتشارات سمت.
- سعیدی، مدرس، ۱۳۸۸، مهاجرت کردهای عراقی ایران در دوره حکومت بعث زمینه ها و پیامدها، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۵۳ص.
- سعیدی، مدرس، ۱۳۹۴، بررسی ابعاد و دامنه های مهاجرت کردهایی عراقی به ایران در دهه ۱۳۵۰ شمسی، خردنامه، شماره ۱۵، صص ۵۵-۳۱.
- سعیدی، مدرس؛ ۱۳۹۶؛ بررسی ابعاد و دامنه ای بحران آوارگان عراقی در نیمه اول سال ۱۳۷۰، فصلنامه خردنامه.
- سلطانی، محمد رضا، ازگلی، محمد، احمدنیا، سیامک؛ ۱۳۹۵؛ درآمدی بر نقد نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو، مطالعات رفتار انسانی، دوره ۵، شماره ۱۷، صص ۱۴۸-۱۷۷.
- شعبان، ماه گل؛ زارعی، غفار، روان، امین؛ ۱۴۰۳؛ چالشها و فرصت های سیاست خارجی ایران در قبال افغانستان (مطالعه موردی: حکومت طالبان)، فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، دوره ۱۴، شماره ۵۴، صص ۶۸-۵۰.
- شهر خیر، ۱۴۰۲؛ معضلی بنامه اتباع افغان.
- شیربیگی، محسن؛ ۱۳۹۸؛ حضور اتباع بیگانه در ایران بزهکاری یا بزه دیدگی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق، گرایش جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت.

- صادقی، فاطمه، ۱۳۸۶؛ مقالات ویژه دولت ایران و مهاجرین افغانف تغییر سیاست و تحول هویت، گفتگو، ۵۰.
- صفاری راد، علی، نارگانی، شهاب، ۱۳۹۹؛ آینده پژوهی پیامدهای آمایشی و امنیتی ناشی از مهاجرت به شهرهای استان خراسان رضوی شمال یو جنوبی، پژوهش نامه خراسان بزرگ، سال دهم، شماره ۳۸؛ صص ۴۹-۷۲.
- عارفی مسکون، محمد، ۱۳۹۸؛ تاثیر قاچاق مواد مخدر بر امنیت جمهوری اسلامی ایران پژوهش های سیاسی جهان اسلام، دوره ۹، شماره ۳، صص ۱۲۳-۱۰۵.
- عبدالمجید، محمد؛ ۲۰۲۱؛ حاشیه نشینی در خراسان رضوی چالشها و رهیافت ها، مرکز مطالعات ایرانی آنکارا.
- عزیزی، حسین، ۱۳۹۷؛ بررسی تاثیرات حضور اتباع بیگانه در امنیت کشور با تاکید بر اتباع افغانی، فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۱ شماره ۳، صص ۱۷۲-۱۹۰.
- عسگری، حامد، صفار، آرش؛ ۱۴۰۱؛ پامدهای ظهور دوباره طالبان برای دیپلماسی اقتصادی ایران در افغانستان، فصلنامه علمی رهیافت های سیاسی و بین المللی، دوره ۱۴، شماره ۱، صص ۱۴-۲۹.
- علیزاده، عبدالرضا، کاویانی، محمدهادی، ۱۳۹۰؛ حق امنیت فردی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، سال ۴، شماره ۴۱.
- عمر عیسی، صالح ملا، ۱۳۸۰؛ بحران آفرینیا بر قدرتها در کردستان عراق، سنج، انتشارات توکلی
- عیسی زاده سعید مهرانفر، جهانبخش، ۱۳۹۲، تاثیر مهاجرین افغانستان بر سطح اشتغال و دستمزد در بخش ساختمان اقتصاد ایران، مطالعات و سیاست های اقتصادی، سال ۹، شماره ۱۹.
- فصیحی، نرگس، ۱۳۹۳؛ بررسی سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال مهاجرت غیر قانونی به ویژه اتباع افغانستان و عراق، پان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا، دانشکده حقوق، ۱۰۶ص.
- فکری بار، رضا، شیرخانی، علی، ترابی، محمد؛ ۱۴۰۳؛ مهاجرین افغانستانی و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی آن برای جامعه ایران، رهیافت انقلاب اسلامی، سال ۱۸، شماره ۶۶؛ صص ۱۸۴-۱۶۷.
- قاری، محمد، ۱۳۸۸؛ بررسی تطبیقی حقوق پناهندگی در فقه و اسناد بین المللی، فصلنامه مفید، شماره ۱، صص ۱-۲۰.
- کازرونی، سید مصطفی، ۱۳۹۴؛ پناهندگی در حقوق بین الملل، انتشارات نگاه بینه، تهران.
- کریمی موغاری، زهرا، ۱۳۸۳؛ تاثیر مهاجرین افغانی بر سطح دستمزد و اشتغال در ایران، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، شماره ۱۸؛ صص ۵۷-۸۸.
- کشاورز قاسمی، حسین، نادرپور، بابک؛ ۱۳۹۸؛ گونه شناسی هویتی پناهندگان نسل دوم و سوم افغانستان در ایران با تاکید بر استان قزوین، فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، سال ۹، شماره ۳، صص ۱۳۳-۱۱۷.

- کفاش سیوکی، مهرانه، ۱۴۰۲؛ تاثیر مهاجرت اتباع افغانی در بزهکاری آنان در شهر مشهد، هشتمین کنگره بین المللی روانشناسی، تهران.
- گلوی، رضا، بهادری، احمدرضا؛ ۱۳۹۱، بررسی تاثیرات منفی حضور اتباع بیگانه در امنیت کشور، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت چالشها و رهیافت ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- الماسی، مسعود، ۱۳۹۵؛ رضایت مندی از مهاجرت رد بین معاودین از عراق ساکن شهر ایلام و عوامل مرتبط با آن، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، سال ۱۱، شماره ۲۲، صص ۱۴۹-۱۷۲.
- محمدی، یدالله، خداوردی، حسن، کشیشیان، گارینه، مطلبی، مسعود، ۱۳۹۸، علل و ویژگیهای مهاجرت اتباع افغانستان به ایران و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بعد از انقلاب اسلامی، مقاله رهیافت انقلاب اسلامی، سال ۱۳، شماره ۴۹، صص ۸۶-۶۵.
- محمدی، حمیدرضا، خالدی، حسین، سلیم نژاد، ندیمه، ۱۳۸۹، خودگردانی شمال عراق و تاثیر آن بر حرکت های قومی گرایانه پیرامون، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۶، شماره ۱، صص ۱۴۸-۱۱۲.
- محمودیان، حسن؛ ۱۳۸۶؛ مهاجرت افغان ها به ایران: تغییر در ویژگی های اقتصادی، اجتماعی و جمعیت یو انطباق با جامعه مقصد، نامه انجمن جمعیت شناسی ایران، سال ۲، شماره ۴.
- مرادی، جواد، حاتمی، رامین، ۱۳۹۱؛ توزیع مکانی شدت یخبندان در استان خراسان رضوی، اولین همایش منطقه ای توسعه پایدار منابع طبیعی غرب کشور، چالشها و راه کارها.
- مرادی مقدم، مراد؛ بصیرت منش، حمید، ۱۳۹۸؛ تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر کردهای فیلی شیعه عراق، فصلنامه علمی- پژوهشی انقلاب اسلامی، سال ۹، شماره ۳۱، صص ۱۹-۱.
- مفتخری، علی؛ جعفری، محمد، ابونوری، اسمعیل، نادمی، یونس، ۱۴۰۰؛ بررسی اثرات رفاه اجتماعی بر فرار مغزها در کشورهای در حال توسعه، فصلنامه نظریه های کاربردی اقتصاد، سال ۸، شماره ۲، صص ۳۴-۱.
- مقصودی، مجتبی، ۱۴۰۱؛ آسیب شناسی سیاست گذاری مرتبط با مهاجران افغانستانی در ایران، فصلنامه سیاست گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲، صص ۱۱۷-۱۳۲.
- مک داول، دیوید، ۱۳۸۳؛ تاریخ معاصر کرد، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران، انتشارات پانید.
- موسوی صالح، کشاورز شکری، عباس؛ ۱۴۰۳؛ تحلیل و بررسی تهدیدات و فرصت های سیاسی- امنیتی مهاجران افغانستانی برای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبرد سیاسی، دوره ۸، شماره ۳، صص ۳۰-۶۷.
- موسی زاده، رضا؛ آذرپندار، احمد رضا؛ ۱۳۹۷؛ سیر تحول تبیین مفاهیم پناهنده و پناهجو، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۳۲، شماره ۱، صص ۲۸-۵.
- مهربانی، فاطمه، ۱۳۹۹؛ نگاهی به مهاجرت مردم افغانستان به جمهوری اسلامی ایران، مجله مطالعات حقوقی پانتا، شماره ۲۷، سال ۵، صص ۵۵-۴۳.

- نظری، علی اشرف، ۱۳۸۶؛ ناسوینالیسم و هویت ایران، مطالعه موردی دوره پهلوی دوم، مجله حقوق عمومی، دوره ۹، شماره ۲۲.
- وثوقی، منصور، حجتی، مجید، ۱۳۹۱؛ مهاجران بین الملل مشارکت کنندگان در توسعه زادگاهی، شهر لار، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۲۳-۳۹ ص.
- وثوقی، قاطمه، محسنی، رضا؛ ۱۳۹۵؛ بررسی نگرش شهروندان مشهودی نسبت به مهاجرین هارجی مقیم مشهد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۱، شماره ۲، صص ۱۹-۴.
- وزیری، مجید، حمیسی، علیرضا؛ ۱۳۸۷؛ اصل مشروعیت پناهندگی و موارد مشابه آن در حقوق موضوعه، فصلنامه حقوق، دوره ۳۸، شماره ۲؛ صص ۳۸۰-۳۶۳.
- ویسی هادی، ۱۳۹۵، بررسی تاثیر عوامل جغرافیایی بر امنیت اجتماعی، مطالعه موردی استان کرمان، تحقیقات جغرافیایی، دوره ۳۱، شماره ۱؛ صص ۱۸۵-۱۷۰.
- هاشمی، محمد، ۱۳۸۶، حقوق بشر و آزادیهای سیاسی، تهران، انتشارات میزان.
- الهیاری، حسن، ۱۳۹۳؛ تبیین تاریخی مهاجرت سادات از عراق به ایران و تاثیر آن بر جامعه، همایش بین المللی میزات مشترک ایران.
- الیاسی، محمد قاسم، ۱۳۹۲؛ جهانی شدن در رویکردهای متفاوت، مجله پویش، سال ۲، شماره ۲-۳؛ صص ۱-۲۴۴.
- Hathway, J, Foster, M, 2014, The Law of Refugee Status, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- Zimmermann, a, Dorschner, j, 2011, the 1951 convention relating to the status of refugee and its 1967 protocol, a commentary, Oxford university press, New York.
- Scholvin, S, 2016., geopolitics: an overview. Optic. 0-8 pp.
- Adelkhan, F, 2007, Afghan immigrants: a new problem. And old presence, dialogue magazine, no5, pp 133-151.